

Husitské stopy na Úvalsku

Husitská doba symbolizuje v naší historii významné revoluční tradice českých zemí. I na Úvalsku se však při pokusech vyjasnit některé skutečnosti setkáváme s nedostatečnou podporou zachovalých pramenů a literatury. Proto, tak jako písemné informace o nejstarším období Úval a okolí, tak i informace o období husitských válek a nepokojů, jsou často kusé a ne vždy plně doložitelné.

Stejně neklidně a rychle, jak se v první polovině 15. století střídali majitelé celého škvoreckého panství včetně Úval, běželo i historické dění kolem. Jdeme-li po husitských stopách v Úvalech a v jejich nejbližším okolí je třeba úvodem zmínit, že **když 6. července 1415 byl rozhodnutím kostnického církevního koncilu upálen český církevní reformátor Mistr Jan Hus a proti této potupné exekuci protestovala 2 září 1415 řada významných představitelů české a moravské šlechty, náš region mezi protestujícími zastoupen nebyl.**¹ Úvalským rychtářem v té době byl Otlein Hubler, německý živel mezi měšťany byl silný a městečko bylo poddané škvoreckému panství. Následná husitská revoluce, která propukla 30. července 1419 proslulou defenestrací na radnici Nového Města pražského, byla důsledkem stupňujícího se napětí ve společnosti, její polarizace i skutečnosti, že se v husitském zápase prolínalo řešení reformy církve s řešením politických a sociálních vztahů. František Palacký pojal husitství jako hnutí vyrůstající z demokratické podstaty češství, jako součást neustálého stýkání i potýkání českého a německého živlu, jako organickou složku evropských reformací i jako předzvěst občanských revolucí moderní doby.²

Úvodem bych rád uvedl některé obecné souvislosti. Dělicí linie mezi stoupenci a odpůrci husitství se nekryla s jednotlivými společenskými vrstvami. Záleželo na každém jedinci, na jakou stranu se přidá. Husitské pojetí božího zákona bylo zformulováno jasně ve čtyřech artikulech pražských již na samém počátku válek v červnu 1420 zástupci husitských stran – radikálních táborů, nesmiřitelných orebitů a severočeského svazu na jedné straně a kališnické šlechty s umírněnými Pražany sdružených v pražském svazu, reprezentovaného Starým Městem pražským, na straně druhé. Je vhodné připomenout, že husitské strany drživaly spolu dohromady pouze tehdy, když jim hrozilo nebezpečí. To dosahovaly úspěchy v politice, vojenství i v duchovní oblasti, ale když zvítězily, šla si každá svojí cestou, vzájemně vedly polemiky, mnohdy ozbrojené půtky, pokusy o smír. Jakoby se strany zakopaly na ustálených pozicích, které nakonec znesnadnily nebo přímo znemožnily další prohlubování husitských idejí a metod. Všechny válečné strany, ať husitské nebo křižácké a panské, dovedly krajinu, kudy procházely, vyplnit. U nepřátelských křižáckých vpádů do Čech patřil kořistnický úmysl k hnacím motivům pro účastníky výprav. Husitská domácí vojska se musela vyživovat z krajiny, kudy táhla. I oblasti ve středních Čechách byly vystaveny útokům husitských zásobovacích oddílů.

V Čechách po celé období patnáctiletých husitských válek a nepokojů, působily tři strany náboženské: kališníci – umírnění husité a Pražané; radikální táborité a nesmiřitelní sirotci, a také dvě strany „politické“: městská (lidová) a šlechtická (panská). V období vrcholení dohadů a ostrých sporů mezi jednotlivými stranami na

¹ Vavřínek z Březové: Husitská kronika. Svoboda Praha 1979.

² Palacký F.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, díl III. Nakladatel L. Mazáč. Praha 1939.

počátku třicátých let 15. století, které vyvrcholilo otevřenou bratrovražednou a krvavou bitvou u Lipan v roce 1434, tvořily šlechtickou stranu na jedné straně pólu především pražský svaz s umírněnou kališnickou šlechtou a bohatým měšťanstvem ve spojení s panskou jednotou (vysokou šlechtou) bez rozdílu náboženství, včetně měst Praha, Plzeň a Mělník. Na druhé straně pólu stála tzv. strana městská, kterou tvořili zejména táborité a sirotci s více jak 23 královskými městy, včetně nedalekého Českého Brodu a Kouřimi. A tak se dostáváme k regionu škvoreckého panství a městečka Úval.³

Na počátku husitských válek se škvorecké panství se Škvorcem i městečkem Úvaly, včetně nedalekého královského města Český Brod, hlásily ke katolicismu. Po prohrané bitvě v Praze na Vítkově a po rozpadu kruciáty poznal po 10. červenci 1420 římský král Zikmund, že husité v Praze nehodlají kapitulovat před silou jeho zbraní a jsou připraveni setrvat až do konce. Praha i Žižka nezbytně potřebovali udržovat kontakt se svým zemědělským zázemím, a proto usilovali o udržení kontroly mimo jiné i nad kutnohorskou silnicí, která vedla z Horské brány, v dnešní Hyberské ulici, a za pražskými hradbami se štěpila ve dva směry. Jedna tato trasa právě kopírovala starou obchodní Trstenickou stezku a směřovala na Běchovice, Úvaly a na Český Brod.⁴ Ovládnutí této cesty zaručovalo pohyb husitů na východ od Prahy alespoň při částečném zajišťování zásobování svých vojenských oddílů a obyvatel v čase nadcházejících žní, i když v omezeném prostoru.

Za nepřehledné situace docílil Zikmund Lucemburský, že byl 28. července 1420 téměř tajně, bez všeobecného souhlasu Čechů, korunován v Praze v chrámu sv. Víta pražským arcibiskupem Konrádem z Vechty na krále českého. 2. srpna 1420 král Zikmund opustil pražské okolí a táhl se svým ozbrojeným doprovodem královskou cestou přes Běchovice, Úvaly, Český Brod na Kolín do Kutné Hory, kde si prodloužil pobyt až do konce září. Po prohrané bitvě u Vyšehradu 1. listopadu 1420 se dal král Zikmund na útěk s velkým množstvím raněných, které pobral sebou, kolem Nového hradu u Kunratic přes Běchovice a Úvaly na Český Brod, kde při menší zastávce řadu svých raněných bojovníků a přátel, zemřelých na následky zranění, útrap z těžké cesty a vlivem nepříznivého počasí, nechal v Českém Brodě pohřbit.⁵

Je nutné brát v úvahu, že ještě v roce 1420 bylo území a také města a městečka do vzdálenosti 3 až 4 míle (tj. dnes kolem 22 až 30 km) od Prahy v moci krále a často bránila ozbrojeným Pražanům ve volném průchodu.⁶ To se např. týkalo nedalekého Českého Brodu. Škvorecké panství Olbramoviců, včetně Škvorce a Úval, vzhledem ke své poloze a neexistenci hradeb, zachovávaly navenek neutralitu a jejich pragmatické postoje se vyvíjely podle toho, jak která strana průchod přes panství a brod přes Výmolu v Úvalech využívala.

Vítězství nad králem Zikmundem u Vyšehradu v roce 1420 otevřelo husitské Praze cestu k mocenské expanzi, která zlomila odpor všech královských i poddanských měst zejména ve středních a východních Čechách.

Vedle prchajících křížáckých vojsk v roce 1420 snad prošly přes Úvaly i některé skupinky husitských oddílů a Pražanů již v dubnu 1421, kdy táhl hlavní husitský voj od Brandýsa nad Labem na tvrz Toušeň, dále na nedaleký hrádek Květnici – v té

³ Kejř J.: Husité. Panorama Praha 1984.

⁴ Čornej P.: Tajemství českých kronik. Paseka Praha, Litomyšl 2003.

⁵ Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Svoboda Praha 1979.

⁶ Tomek V. V.: Dějiny válek husitských (1419-1435). Nakladatel Fr. Řivnáč. Praha 1898.

době však již Květnice nebyla součástí škvoreckého panství, ale v držení Prokopa Trčky z Kralovic a Květnice (pan Trčka zvaný „jednooký“ byl nezlomným katolíkem i po roce 1421, kdy celé široké okolí včetně škvoreckého panství bylo pod silným vlivem Pražanů) – a poté od Kounic k Českému Brodu, který oblehla 16. dubna 1421. Po útoku na město 17. dubna se Pražané a jejich husičtí spojenci města zmocnili, pobili královskou posádku i s některými měšťany a 200 osob i s 18 kněžími upálili v děkanském kostele a před hradbami města. Tento krutý čin natolik vyděsil radní většiny ostatních středočeských měst a městeček, že se raději bez boje vzdávali husitskému vojsku. Do jeho rukou tak padla i Kouřim.⁷ Vzdala se i tvrz v Klučově u Českého Brodu náležející zemanům z Klučova, kteří byli příbuzensky zpřízněny s Olbramovici ze Škvorce. Staroměstští i Novoměstští představitelé zabírali svým protivníkům rozsáhlé majetky nejen v Praze, ale i venkovské statky. Bylo to až 160 dvorů, tvrzí s vesnicemi včetně lidí, s poli a loukami a také s lesy. Největší počet se jich rozkládal na východní straně od Prahy až k Českému Brodu. Například ze škvoreckého panství takto byl zabrán dvůr i s vesnicí ve Zlaté.⁸

V letech husitských válek přes Úvaly, vzhledem k jejich poloze na důležité královské silnici, prchali poražení křižáci s příslušníky panské jednoty a v úvalském údolí se objevili husité při svých výbojích dál do Čech a v expanzích na Moravu. Velmi poutavě toto období popisuje ve své trilogii *Proti všem*, v druhé části nazvané *Kruciáta*, Alois Jirásek.⁹ Nedá se vyloučit, že přes Úvaly procházely husitské vojenské skupinky i počátkem září 1424, když Žižkovo vojsko táhlo od Kutné Hory na Prahu a rozložilo své ležení na Špitálském poli, na rozhraní dnešního Karlína a Libně.

V této době husitských nepokojů a válek patřilo škvorecké panství s polovinou Úval Petříka z Olbrámkovic, z hlavní Olbramovské linie, který se ještě v roce 1433 hlásil k silné a velké skupině husitského panstva toužící opět získat hlavní slovo v politickém životě země, do rozložení sil umírněného pražského svazu. Svaz se snažil v posledních letech husitských válek o spolupráci s tábority i sirotky, aby omezil jejich radikálnost a přispěl k příměří a k obnovení míru. To se však nezdařilo. Nakonec se v květnu 1434 celého škvoreckého panství, včetně Škvorce i Úval, dotklo tažení oddílů táboritů a sirotků, které z počátku mířily od jihu a od východu na Prahu. Například polní sirotčí vojsko včele s Janem Čapkem ze Sán došlo až k Jirňům, kde se zastavilo a vedlo neúspěšná jednání s armádou panské jednoty. Další část armády jednoty městské čekala v květnu 1434 nedaleko Prahy také u Kunratic a vedla vyjednávání s druhou stranou o otevřeném boji, o který usilovala co nejdříve. Po neúspěšném vyjednávání se hlavní vojsko jednoty městské vydalo 17. května zpět od Kunratic směrem na Koloděje, Běchovice, přes Úvaly a Škvorec a zamířilo na Českobrodsko, Kouřimsko a Kolínsko, aby si zpočátku hlavně zajistilo potraviny pro hladové vojáky z ještě stále věrných měst, městeček a vesnic, ale po cestě plenilo šlechtický majetek a pustošilo krajinu. Mezi umírněnými a radikálními husity se schylovalo k bojovému střetu. 25. a 26. května 1434 se také doformovalo vojsko koalice pražského svazu a panské jednoty nedaleko Prahy, u Záběhlic, poblíž potoku Botiče, a nato se obrátilo k východu po hlavní královské silnici přes Újezd,

⁷ Vavřínek z Březové: *Husitská kronika*. Svoboda Praha 1979.

⁸ Ze zpráv a kronik doby husitské. Svoboda Praha 1981.

Herloš K.: *Husité*. Nakladatel Alois Hýnek. Praha 1920.

⁸ Tomek V. V.: *Dějiny válek husitských (1419-1436)*. Nakladatel Fr. Řivnáč. Praha 1898.

⁹ Jirásek A.: *Proti všem*. Část I. – III. Nakladatelství J. Otto, Praha 1903.

Úvaly a Český Brod, který mu dokonce otevřel své brány a dobrovolně se vzdal, připraveno utkat se v otevřeném boji s vojsky jednoty městské, které se vracelo zpět od Kolína. V neděli 30. května roku 1434 se obě vojska střetla na poli mezi vesnicemi Lipany a Hříby u Českého Brodu, a zde se také odehrála krvavá, bratrovražedná bitva, v níž 25 tisíc příslušníků panské a umírněné husitské koalice definitivně porazilo 18 tisíc příslušníků radikálního táborského - sirotčího vojska. Tím se také škvorecké panství Petříka z Olbrámkovic jako součást pražského svazu objevilo ve vítězné koalici této osudové bitvy. Porážka radikálů pak umírněným husitům otevřela cestu k uzavření dohod s basilejským koncilem a císařem Zikmundem.¹⁰

Basilejský koncil i husité přijali 5. července 1436 v Jihlavě tzv. kompakтата, uznávající v oslabené podobě čtyři artikuly pražské a umožňující obyvatelům Čech a Moravy přihlásit se ke kališnickému vyznání bez ohledu na mínění či vyznání vrchnosti. Na to 14. srpna 1436 pak zástupci kališnické šlechty uznali císaře Zikmunda Lucemburského českým králem poté, co se v sérii listin zavázal respektovat hlavní výsledky revoluce - vedle kompaktat především zabránění pozemků církve, kontrolu panovníkova počínání královskou radou, účast vyšší i nižší šlechty a zástupců královských měst na zemských sněmech, vyloučení zásahů církve do světských záležitostí, volbu husitského kněze Jana Rokycany pražským arcibiskupem a zabránění návratu emigrantů do husitských měst. Po návštěvě Českého Brodu 22. srpna 1436 král Zikmund se chystal na slavnostní vjezd do Prahy. Z Českého Brodu vycestoval 23. srpna 1436 a přes Úvaly a Újezd v pozdních odpoledních hodinách za velkého uvítání triumfálně vjel do Prahy.

Takřka celé historické Kouřimsko, škvorecké panství s Úvaly nevyjímaje, však přistoupilo ke čtyřem artikulům pražským a přijalo přijímání „pod obojí“ (utrakvismus) - jehož výrazná převaha zde trvala až do bitvy na Bílé hoře a zahájení protireformace v 17. století - o mnoho let později. Velké zastánce našel utrakvismus zejména v 16. století v budoucích vládci na škvoreckém panství, v pánech Smiřických ze Smiřic, jejíž rod vyznával českobratrskou víru. Ale to je již další kapitola vývoje škvoreckého panství a Úval.¹¹

Podle současného historika Petra Čorneje bádání posledních let zkoumá husitství bez pověr a iluzí. Navzdory některým publicistům, kteří by tuto dobu nejraději škrtili z dějin, se v procesu vědeckého poznání objevují kontury rozporuplné doby, tkvící svými kořeny ještě namnoze ve středověku, avšak četnými výhonky skutečně předjímající mnohé zásady evropských reforem 16. století. Husitské období českých dějin není třeba hanět, není třeba se za ně stydět, ale ani je pateticky oslavovat. Bylo a je organickou součástí českých dějin; svou razancí pak na sebe obrátilo pozornost pozdně středověké Evropy.¹² Takových epoch, které vyvolaly srovnatelný zájem, v české historii mnoho nemáme.

Dr. Vítězslav Pokorný, kronikář města

¹⁰ Hrnčář Fr.: Obrázkové dějiny národa československého. Nakladatel Jan Svátek. Praha 1923.

Kolektiv: Kronika českých zemí. Nakladatelství Fortuna Print. Praha 2003.

Kratochvíl M. V.: Památné bitvy našich dějin. SNDK Praha 1958.

Palacký Fr.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, díl III. Nakladatel L. Mazáč. Praha 1939).

Sedláček A.: Místopisný slovník historický Království českého. Fotoreprint Nakladatelství ARGO. Praha 1998.

¹¹ Sedláček A.: Hradý, zámky a tvrze království Českého, díl XV. Fotoreprint Argo Praha 1998.

¹² Kolektiv: Kronika českých zemí. Nakladatelství Fortuna Print. Praha 2003.

Čornej P.: Tajemství českých kronik. Paseka Praha, Litomyšl 2003.